

ЛІНГВОПОЕТИКА ОКАЗІОНАЛІЗМІВ АНАТОЛІЯ МОЙСІЄНКА

Статтю присвячено лінгвопоетичному аналізу okazіоналізмів Анатолія Мойсієнка. У дослідженні поетичних текстів збірки “Вибране: Поезії та переклади” виявлено індивідуально-авторські неологізми – іменники, прикметники, дієприкметники, дієслова та прислівники, здійснено спроби простежити деривацію та семантичне наповнення таких мовних одиниць, їх роль у творенні мовно-образних засобів та тексту загалом.

***Ключові слова:** okazіоналізм, лінгвопоетика, поетичний текст, образ, семантика, словотвір.*

Мовлення сучасної української поезії – царина нових змісту й форми, слів та образів, нового звучання й функціонування мови. Лінгвопоетичне дослідження поетичної мови виявляє такі ознаки, описує й визначає їхню цінність. У науковій статті “Мовна особистість митця в індивідуально-авторській поетичній картині світу (спостереження над лірикою збірки Анатолія Мойсієнка “Спалені камені”) В. Калашник пише: “Для поетичної мовної картини світу характерне наповнення символами, трансформованими міфологемами та фольклорними образами, авторськими новотворами й аксіологічними актуалізаціями” [6, с. 248].

Одним із показників незвичного, письменницького, світобачення й мововідчуття є творення індивідуально-авторських неологізмів, які “в сучасному поетичному мовленні посідають помітне місце, і без всебічного вивчення їх не можна говорити про новаторство в поезії взагалі. Пошуки сучасних поетів у галузі індивідуального словотвору мають вплив на розвиток образної системи поезії, збагачують поетичний лексикон,

визначають перспективи творення нових номінативних одиниць за певними словотвірними типами, спонукають поетів до подальшого активного використання виражальних засобів мови” [4, с. 1].

Дослідження естетичного впливу okazіоналізмів, “розгадування” процесів їх створення та семантичного наповнення допомагає розкрити художній задум поета. Для аналізу ми обрали тексти зі збірки поезій та перекладів “Вибране” Анатолія Мойсієнка, цікаві тим, що автор – не лише майстер художнього слова, а й відомий мовознавець.

Ідіостиль Анатолія Мойсієнка досліджували неодноразово й різноаспектно, зокрема В. Калашник, М. Степаненко та інші. Згадаємо й праці О. Андріяш, А. Білозуб, Г. Вокальчук та Є. Вокальчука, оскільки метою нашої статті є лінгвопоетичний аналіз okazіоналізмів у поетичних текстах.

Такі одиниці поетичної мови виявляють “авторське світосприйняття, індивідуальне бачення світу, за їх допомогою адресат проймається почуттями поета, бачить те чи інше явище “очима автора” [5, с. 303]. Індивідуально-авторські неологізми придатні для аналізу дериваційних процесів, лексико-семантичного оформлення, функціонування в мовно-образній системі тексту. Дослідження текстів виявило, що “Анатолій Мойсієнко належить до митців, які невтомно створюють нові мовно-виражальні засоби, збагачуючи український поетичний лексикон оригінальними, зазвичай високоекспресивними найменуваннями. У поетичному словнику автора нараховується понад 250 інновацій [3, с. 22]. О. Андріяш також підкреслювала роль неологізмів в ідіостилі Анатолія Мойсієнка [1, с. 36].

Нами було зафіксовано вживання таких okazіоналізмів:

- іменників: *вечоровість, громокрона, дощів'я, згоєння, зорепил, зрідненність, коник-срібнокрил, люби-мене-не-покинь, мерехт, міжстрав'я, огудиння-натиння, розвітання, світлосинь, сивосум, синьовир, синьовітер-*

вихор, синьозір, синьоірій, синьоліт, столуни, сумовиннячко, течінь, ускелля;

- дієслів: *віддаленіти, відосеніти, завітнювати, крилити, крочити, кружельнути, присиніти, стодзвонити;*

- прикметників та дієприкметників: *висяний, зільний, нескрилений, оночетворений, світложданий, сталений;*

- прислівників: *зільно, зоряно-криляно-клично, опівденно, поскрізь, призахідно, сизогриво, синющо, синьоперо, сторчмасто, чорнохмаро* та інші.

Оригінальність таких новотворів незаперечна. “Поетичний словотвір А. Мойсієнка – поета може бути об’єктом окремої студії, адже маємо справу з результатами творчого пошуку найвагомішого образного слова мовознавцем високої кваліфікації. <...> Крім образно-сміслового навантаження, подібні вербальні новації відіграють і важливі ритмомелодійні та текстотвірні функції, що сумарно й спричиняє їх появу в ліриці” [6, с. 250]. Та й сам поет стверджує: “Я ніколи не був байдужим до оказіонального слова” [7, с. 10]. Поетичне відкриття можливостей мови знаходить оцінку й у М. Степаненка: “Навіть вийшовши на експериментаторські горизонти, де всуціль розпростерлася безгрань для творчої діяльності, де лишень бовваніють, а буває, що й зовсім ховаються за виднокіл, контури літературної норми, де не чигає за митцем критик зі своїми надокучливими, пустопорожніми наказами, нудними дошкуляннями, поет Анатолій Мойсієнко не втрачає раз і назавжди обраних для себе поетичних заповідей, одна з яких – змістова й художня досконалість тексту. За допомогою узуальних та оказіональних утворень він його естетизує, по самі вінця наповнює емоційною наснагою, упевнено й сміливо йде з ним” до читача [9, с. 17].

Колористичні оказіоналізми в поетичних текстах мають різну частиномовну приналежність, переважно виявляють авторське прагнення

“перелити” колірну ознаку в назви явищ чи опредмечених процесів (*синьовітер-вихор, синьозір, синьовир, синьоліт, синьоірій*), ознак дій (*синющо, сизогриво, синьоперо*), назви дій (*присиніти*): *Над синім дощем чи над синім безоднім містом – Ліхтарі понад сивим бездомним дощем, Понад світом столітнім, стожильним й тендітним до щему, Коли тільки дощ визнає, тільки дощ вирізняє твою особистість. Ліхтарі, повні ще, дощів’я... А далі – куди? <...> Синьозір ліхтарів, синьовир ліхтарів, синьоліт ліхтарів синьоірій “Над синім дощем”* [8, с. 86]. Крім наповнення поезії кольором, звертаємо увагу на звукопис, зокрема, алітерація створює враження посвисту вітру, ритмічного руху довкілля.

Уживання новотворів із семою ‘синій’ акцентує увагу на кольорах неба, хмар, дощу, води, доповнюючись семами руху (*присиніти*) чи ступеня вияву ознаки дії (*синющо*): *Неждано так ця хмара присиніла З-над Сожу, а чи, може, з-над Березина... Трьома вітрами хмара підперезана, неждано так здалеку присиніла. ...Вже й крилонька стомила аж до щему, Ще й грім побив їй крилонька синющо. І пада пір’ячко синесеньким дощем, Із синьої звільнившись шкаралуці “Неждано так ця хмара присиніла”* [8, с. 18]. Інтимність, ніжність звучання підсилюється пестливими лексемами *крилонька, пір’ячко, синесенький*.

Оказіоналізм *синьовітер-вихор* функціонує в складній метафоричній конструкції, яка містить назви дій *підім’яти, кружельнути, підперезати* і актуалізує в образі вітру сему ‘кінь’ через уживання оказіоналізму *сизогриво*, а метафора *липень пише ім’я* увиразнюється неологізмом *синьоперо*: *Синій вітер у моїм полоні Чи у вітру у полоні я... Синьовітер-вихор з Оболоні Враз під себе хмари підім’яв. Кружельнув над лісом і над містом, Сизогриво даль підперезав...<...> Синьоперо у небеснім лоні Пише липень літечка ім’я “Синій вітер у моїм полоні”* [8, с. 284].

Індивідуально-авторський новотвір сприяє синестезійному змалюванню поетичної дійсності, наприклад, звук грому й зливи набуває форми крони,

так утворюється оказіональний синонім слова *блискавка*: *І сиву грозу, що росте громокроною в землю, приємлю* “Приємлю спориш придорожній” [8, с. 12]. У рядках *Ще й місяця золочена дуга Гойдається-стодзвонить на льоту...* “Запам’яталось назавжди: ріка” [8, с. 30] поєднано колір, рух і звук. Таке ж явище синестезії спостерігаємо і в таких прикладах: *Сімом сим струнам споловіти – Спів – сивосум, спів – світлосинь* “Сонет” [8, с. 198]; *Стомився коник-срібнокрил сюрчать* “Вінок сонетів. I” [8, с. 100].

Осново- чи словоскладання – один із способів творення оказіоналізмів, який виявляє мововідчуття письменника, його образотвірність: *В цьому саду промінь сонячний вершиником Світложданним являвся мені* “Прощання з інститутським парком” [8, с. 23]; *То лісові дзвіночки зчинять В душі столуни гомінкі...* “Рондель” [8, с. 31]. У поезії читач зустрічає нову назву незабудки (*Аби не зазнала зради Квітка коханих усіх Люби-мене-не-покинь* “Дай квітці відчути своє цвітіння” [8, с. 15]), вказівку на характер шуму вітру та на розташування огудиння на тині (*І густо-джмелиним роєм Гугнів в огудинні-натинні вітер* “А літо сліпо спішило в осінь” [8, с. 38]), складне позначення стану природи (*В зелених переспівах зоряно-криляно-клично Над вічним праподем і небом правічним Душа засвітилася* “В зелених переспівах” [8, с. 36].

Динаміки поетичному текстові надають дієслівні лексеми – компоненти метафоричних конструкцій. “Оживлення і опредмечення у метафорах поета набуває особливих, іноді парадоксальних характеристик, які відбивають незвичайний погляд поета на світ, визначають творчу індивідуальність художника. Але ця парадоксальність не руйнує дійсності, а допомагає наново побачити її, відкрити читачу те, що могло відкритися тільки у зв’язку з поетом, з його художнім баченням і сприйманням” [2, с. 183]. Оказіоналізми-дієслова, з одного боку, економлять текстовий простір, з іншого, – оживлюють його, актуалізують асоціативні процеси при читанні, у шхун-яблунь з’являються крила, а тіней – кроки: *Цей*

вересневий сад – немов причал, де важко крилять шхуни яблуневі “Цей вересневий сад – немов причал” [8, с. 39]; За мною тінь твоя повсюдно крочить, В печаль мою печаль твоя кричить “На вістрі дум моїх зависли сірі ночі” [8, с. 366].

Часові поняття теж стають основою для творення неологізмів-дієслів *заквітнювати, відосеніти: І ми в цім квітні. Вже й завітнювали.. І з нами наша пісня на порі “І знову над Черніговом громи” [8, с. 80]; Вже й літо бабине давно відосеніло, Червоні кетяги горять в пречистій цноті “Ірпінь, Ірпінь... Бриніння журавлине” [8, с. 33].*

Неологізми-ознаки *висяний, оночтворений, зільний, нескрилений* і за стилістичним навантаженням, й оказіональним значенням стають епітетами: *Коні-гривані – блискавки! Коні булані – лиск! Коні – у небі висянім <...> І здається: земні ви й висяні, Коні-коники!.. Й не збагнуть “Коні” [8, с. 20–21]; Зелений гаю, стоголосо рано На тлі оночтворенім землі, Зільних вітрів неписані Корани Диктують горде згоєння тобі “За тінню – тінь” [8, с. 346]; Маестро, хто ви, що й співочих птиць Зі словом запідозрили у змові. Агов! Летить їх нескрилена нить, І ваша тінь їх не сягне вже в лові “Зневірितись у слові – це як зло” [8, с. 353].*

Новотвори-прислівники теж вказують на ознаки, щоправда, не предметів, а дій, хоча помітне їхнє відприкметникове походження *чорна хмара – чорнохмарний – чорнохмарно, опівдні – опівденний – опівденно, призахідний – призахідно, зільний – зільно: І небо чорнохмарно упилося Звучанням великоднім, велемовним “Побіля Миколаївського собору в Ніжині” [8, с. 334]; Вино із вишень молоде бродило, І молодими ми були при тім вині. Ще й опівденно не цвіло вітрило, не те щоб призахідно... “Вино із вишень молоде бродило” [8, с. 76]; Зільно нічка до грив їх лискучих Припада молодим вітровінням “Спали коні, і спалахи ночі” [8, с. 336].*

Результатом складного дериваційного процесу стало творення оказіоналізму *сторчмасто (сторчма – сторчмастий – сторчмасто)*, який

виступає ознакою чистих звуків луни: *Зимової траси кришталь... Аж стала сторчмасто луна...* “Зимової траси кришталь” [8, с. 352].

Мовно-поетичні пошуки Анатолія Мойсієнка виявляються в застосуванні для okazіоналізмів моделей творення збірних чи просторових понять, наприклад, *міжстрав'я, ускелля, течінь: Дорога в стежку перейшла І стала вже самим міжстрав'ям...* “Дорога в стежку перейшла” [8, с. 26]; *І дихало погожою росою Міжстрав'я сизе...* “З туманцем раннім” [8, с. 50]; *Відколи ми – пекельне це ускелля Під стелею Аллаха і вітрів <...> І доля нам стезю сталену стеле На цілу вічність – між цього ускелля* “Відколи ми – пекельне це ускелля” [8, с. 97]; *Тече ріка. І неба фіолет – мені течінню зоряно-пливкою...* “Сонет” [8, с. 28]. Кожен рядок “дихає” новизною та алітераціями, які впливають на читача.

В okazіоналізмах *зрідненність, вечоровість* поєднується семантика ознаки та абстракції, тому можемо говорити про метафоричність конструкцій *зрідненність душі і мети* (абсолютний вияв ознаки), *горда та кольорова вечоровість* (розмаїтий досвід): *Душі нескошені квартали Сягали сонце висоти. І ти мені тоді казала Про душі зрідненність і мети* “Трави нескошені квартали” [8, с. 90]; *І лиш мені давно далась до скронь Та горда й кольорова вечоровість...* “Віддаленіла посмішка” [8, с. 348].

Розкрити значення індивідуально-авторського неологізму допомагає текст, до прикладу, лексема *розвітання* вживається разом із сполуками *останні відроги, останній спогад, останні меди*, тому її легко декодувати як синонім до *прощання* чи антонім до *привітання*: *Останні відроги Карпат Вчепились у спогад останній. Останні меди виноград До губ моїх – на розвітання* “Останні відроги Карпат” [8, с. 286]. І, навпаки, зміст та форма okazіоналізму *сумовиннячко* допомагає розкрити інтим світлої печалі, ніжного суму ліричного героя: *Й день без вас – немов прожитий поспіхом: Втратив щось, чогось не наздогнав... А надбав лиш повно сумовиннячка...* “Так мені потрібна Ваша посмішка” [8, с. 57].

Таким чином, лінгвопоетичне дослідження okazіоналізмів дозволяє глибше пізнати образну модель поетичного світу, те, як письменник будує текстовий простір за допомогою різних мовних засобів. Опис авторських новотворів, їх семантики розкриває ознаки ідіолекту, мовної естетики, оригінальної мовотворчості Анатолія Мойсієнка.

1. *Андріяш О.* Ідіостиль Анатолія Мойсієнка / О. Андріяш // Дивослово. – 2011. – № 9. – С. 36–39.
2. *Білозуб А.* Метафора у художньо-поетичному мовленні Анатолія Мойсієнка / А. Білозуб // Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. Випуск 14 / Укл. Анатолій Загнітко (наук. ред) та ін. – Донецьк, 2006. – С. 181–184.
3. *Покальчук Г., Покальчук Є.* Неологія Анатолія Мойсієнка на тлі словотворчої практики поетів ХХ–ХХІ століть / Галина Вокальчук, Євген Вокальчук // Наукові записки. – Випуск 117. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 21–25.
4. *Жижома О. О.* Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. О. Жижома ; Донецький національний університет. – Донецьк, 2003. – 18 с.
5. *Жижома О. О.* Функції okazіональних слів у поетичному мовленні / О. О. Жижома // Восточноукраинский лингвистический сборник. – 2000. – Вып. 6. – С. 303–313.
6. *Калашник В. С.* Людина та образ у світі мови : вибрані статті / Володимир Калашник. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – 368 с.
7. *Коженъовська-Бігун А.* Анатолій Мойсієнко: “Співавтором моїх віршів – рідна мова” : [Інтерв’ю] / розмовляла Анна Коженъовська-Бігун // Наше Слово. – 2012. – 27 січня – С. 10–11.
8. *Мойсієнко А. К.* Вибране : Поезії і переклади / Передмова акад. Жулинського М. Г. / А. К. Мойсієнко. – К. : Фенікс, 2006. – 528 с.
9. *Степаненко М.* “Маєстат... добірного слова” поета, мовознавця, літературознавця Анатолія Мойсієнка / Микола Степаненко //

Наукові записки. – Випуск 117. – Серія: Філологічні науки (мовознавство).
–Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – С. 12–21.

Валентина Філінюк

ЛИНГВОПОЭТИКА ОККАЗИОНАЛИЗМОВ АНАТОЛИЯ МОЙСИЕНКО

Статья посвящена лингвопоэтическому анализу окказионализмов Анатолия Мойсиенко. В исследовании поэтических текстов сборника “Избранное: Стихи и переводы” обнаружены индивидуально-авторские неологизмы – существительные, прилагательные, причастия, глаголы и наречия, предприняты попытки проследить деривации и семантическое наполнение таких языковых единиц, их роль в создании образных средств и текста в целом.

Ключевые слова: *окказионализм, лингвопоэтика, поэтический текст, образ, семантика, словообразование.*

Valentya Filiniuk

LINGUAPOETICS OF OCCASIONALISMS BY ANATOLII MOISIENKO

The article is dedicated to linguapoetical analysis of occasionalisms by Anatoliy Moysiyenko. In the study of poetic texts from book “Selected: Poems and Translations” we found individual-authorial neologisms – nouns, adjectives, participles, verbs and adverbs, made attempts to study the derivation and semantic content of language units, their role in the creation of image means and text in general.

Keywords: *occasionalism, linguapoetics, poetic text, image, semantics, derivation.*